

ALKESTİS VE DELİ DUMRUL

Ayşen Sina*

ÖZET

Bu çalışmada, İ.Ö. 5. yüzyıl yazarlarından Euripides'in Alkestis adlı tragedyası ile İ.S. 14. yüzyılda yazıya geçirilmiş Eski Türk destanı Dede Korkut'un Deli Dumrul'u arasındaki benzerlik ve farklılıklar ele alınmıştır. Benzerlik aynı motiflerin kullanılmasına, farklılık ise söz konusu motiflerin toplumsal yapıya göre ayrı anlamlar yüklenmesine dayanmaktadır. Ana temadaki benzerlik kocalarının yaşaması için kadınların kendi istekleriyle onların yerine ölmeyi kabullenmeleridir. En belirgin farklılık ise, aynı motiflerin işlenişinde Euripides'in kadının fedakarlığını ağırlık merkezi yapması, Dede Korkut'un erkeğin dövüşlerini ön plana almasıdır. Eski Yunan toplumunda kadının konumunun kötülüğüne karşın Euripides'in eseri kadının adını taşır. Eski Türk toplumunda kadının konumu erkekle hemen hemen aynı olmasına rağmen, Dede Korkut'ta kadın adsız bırakılarak esere erkeğin adı verilmiştir.

ABSTRACT

The present study compares and contrasts Alcestis, a tragedy written by Euripides in the 5th century B.C. and Deli Dumrul, an ancient Turkish epic expressed in writing in the 14th A.D. of Dede Korkut. The similar aspects of the two works considered are based on the use of similar themes whereas the difference between them lies in the different meaning given in accordance with structure of society in which the motifs were established. The main theme in both works is the extreme devotion of women for the survival of their husbands. The handling of the same motifs is the most conspicuous difference between Alcestis and Deli Dumrul. Euripides makes the self-sacrifice of his heroine his standpoint whereas Dede Korkut considers the fights fought by his hero to be of utmost importance. Alcestis by Euripides has been titled after the heroine in a social environment where the status of woman is low. Dede Korkut's woman has been nameless because the epic has been titled after the hero although the

* Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

work is the product of a period in which men and women were considered to be socially equal.

Yunancada sözlü öykü anlamına gelen mitos (mythos), ilkel insan topluluklarının doğa olaylarını, evren ve yaşamın henüz sırrını çözemedikleri görüntülerini kişileştirerek yorumlamaları, onları anlamayı kolaylaştırma çabaları sonucunda ortaya çıkan öykülerdir. Mitler, doğaüstü güçler ve doğa güçleriyle savaşa girmiş olan ilk kahramanların kimlik ve kişiliklerini işlemeyle de destanlara (epos) malzeme olur. Bu kahramanlar, mitlerdeki tanrılar ve tanrısal güçlerle gerçek yaşamdaki insanlar arasında köprü kuran kişilerdir.

Destanlar, Yunan ortaçağının (İ.Ö. yaklaşık olarak 1000-750) ilk zamanlarında kral ya da aristokrat saraylarında *aoidos* adını taşıyan ozanlar tarafından *lyra*, *phorminx* ya da *kithara* denilen dört telli bir müzik aleti eşliğinde ve belirli bir makamda okunurdu. İ.Ö. 8. yüzyıldan itibaren bu ozanların yerine, eposları artık saraylarda değil, siyasal gelişmelere uygun olarak dini törenlerde veya halk topluluklarında, belirli bir vezinde, ellerinde *rhabdos* denilen bir değnek tutarak icra eden *rhapsoidoslar* geçmişlerdir.¹ Anadolu'da Aiolia ve İonia bölgelerinde okunan çeşitli eposlar İ.Ö. 9. yüzyıla kadar uzanan bir dönem içerisine tarihlendirilse de, bunların arasında esasen 8. yüzyılın son yarısına ait olan İlyada ve bu destandan biraz daha geç olduğu bilinen Odysseia en önemli yeri tutar. İlyada ve Odysseia destanlarının Yunanlılar üzerinde etkisi çok büyük olmuş ve bunların çeşitli sahneleri Yunan sanatçıları için bitmez tükenmez bir kaynak haline gelmiştir. Homeros, çok çeşitli yer ve toplumlara ait tarihi ve mitolojik olayları bir araya getirerek siyasal bakımdan birçok küçük devlete bölünmüş olan Yunan dünyasının kültürel bir birlik oluşturmaya büyük yardımda bulunmuştur.

Türk Destanları, ağızdan ağıza aktarılarak yüzyıllar boyu varlıklarını koruduktan sonra her biri farklı yüzyıllarda yazıya geçirilmiştir. Birden çok ulusun dinine, töresine ve değerlerine ilişkin sayısız öğeyi içeren ve ulusal kahramanlık maceralarının manzum öyküleri olan bu destanlar, bu ulusların tarihten önceki dönemlerinden veya tarihlerinin kuruluşu yıllarında başlar ve bazen de belli bir tarihî dönem boyunca devam eder. İslâmiyetten önceki Türk ozanlarının toplum içindeki yerleri ve görevleri, İslâmiyetten sonraki zamanlarda, saz şairlerinde ve bu arada Dede Korkut'un kişiliğinde, İslâmi bir renk alarak devam etmiştir.² Bu savı İslamiyet öncesi Türk şairleri konusunda yazılmış olan aşağıdaki ifadelerle karşılaştırmak uygun olur: *En eski Türk şairleri- Tonguzların "şaman", Altay Türklerinin "kam", Yakutların "oyun", Kırgızların "baskı", Oğuzların "ozan" dedikleri-"sahir-şair"lerdir. "Sihirbazlık, rakkaslık, musikişinaslık, hekimlik, şairlik" gibi birçok evsafi [vasıfları] kendilerinde cemedan bu adamların, halk üzerinde etkisi büyük*

¹ A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, 1988, s.130.

² Suat Hızarcı (Haz.), *Dede Korkut*, İstanbul, 1953, s.14

ehemmiyetleri vardı. (...)Eski Türk ordularında hükümdarların yanında mutlaka "ozan"lar bulunuyor , onların "kopuz"larıyla çaldıkları ve terennüm ettikleri şiirler bütün bir milletin zevkini okşuyordu. Onlar yalnız yeni vakalara ve kahramanlık menkıbelerine ait şiirler tanzim etmekle kalmazlar, ayrıca "milli Türk destanı"ndan müfrez parçalar da terennüm ederlerdi.³ Dede Korkut'un yazıya geçirilmesi "XIV. yüzyılın sonlarına veya XV. yüzyılın başlarına rastlar."⁴ Türk edebiyatı ve tarihinin klasik eserlerinden olan söz konusu bu eser, Türk tarihinde İslamiyet'in kabulüyle başlamış yeni bir döneme ait ürünlerden biri olsa da, temelde İlkçağ Türk paganizminden derin izler taşır.⁵ Örneğin, Dumrul'un karısı "Arş [dokuz kat gözü kaplayan gök] tanık olsun, Kürsü [sekizinci kat gök] tanık olsun, Yer tanık olsun, Gök tanık olsun" ve en sonunda da "Kaadir Tanrı tanık olsun, benim canım senin canına kurban olsun" der.⁶ Burada geçen arş kelimesi, büyük ve iyi bir tanrı olan Ülgen ile onun huzuruna giden yoldaki yedi -bazı rivayetlere göre dokuz- engelin anlatımıdır.⁷

Dede Korkut Kitabı, on iki öykünün yanı sıra, bu öyküleri ilk defa anlattığına inanılan kutsal ozan Dede Korkut'un kişiliğinden söz eden bir önsözden oluşur. Öykülerin anlatıcısı Dede Korkut hem bilgin, kâhin, sağlam bir yorumcu, Tanrı'nın ilhamına ermiş bir "veli", hem de her soruna bir çözüm yolu gösteren bir danışman ve hakem, sözüne güvenilen ve sözü yerine getirilen bir halk büyüğüdür.⁸ Gökyay, Dede Korkut'un bir devlet adamı olmaktan ziyade 'halk hakimi' ve 'şaman' olduğu görüşündedir.⁹

Euripides, İ.Ö. 5. yüzyıl Atina'sında yaşayan üç büyük (diğerleri Aiskhylos ile Sophokles) tragedya ozanının sonuncusudur. O, insan psikolojisini çok iyi incelemiş ve insan yaşamını eserlerinde gerçekçi bir biçimde yansıtmıştır. Bu özelliği nedeniyle "en büyük trajik ozan" olarak tanınmıştır. Olasılıkla toplum yapısından kaynaklanan nedenlerle yaşadığı dönemde halk tarafından iyi anlaşılmamıştır.¹⁰ Bunun nedeni halkın, önceki tragedya ozanlarının eserlerinin soylu havasına alışık olması ve geleneklerine bağlılığıdır. Euripides, eserlerine felsefi bir nitelik katan soyluluk, kölelik, mitoloji ve tanrılar konusunda yazmıştır. Bu eserlerinden biri de konusunu mitolojiden alan, soylu bir ailenin başına gelen ve olay örgüsünde başta Apollon olmak üzere birçok tanrının rol aldığı Alkestis'tir.

Dede Korkut öyküleri ile Yunan efsanelerinin yakınlığı yalnız burada ele alınacak olan Admetos ile Deli Dumrul öyküsüyle sınırlı değildir: Bu öykülerde geçen kişi veya karakterlerin eşleştirilmesi sonucu Kyklop Polyphemos ile

³ F. Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* İstanbul: Milli Matbaa, 1926, s. 78, 80

⁴ Suat Hızarcı (Haz.), a.g.e. s. 8.

⁵ J-P. Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* (çev. Prof.Dr.A. Kazancıgil), İstanbul: İşaret Yayınları, 1998, s. 32

⁶ S. Hızarcı, a.g.e. s. 99; O. Ş. Gökyay, a.g.e. s. 63

⁷ A. İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara, 2000, s.32

⁸ A. Binyazar, *Dede Korkut*, İstanbul, 1997, s. 10.

⁹ O. Ş. Gökyay, *Dede Korkut*, İstanbul, 1938, s.XXXIX

¹⁰ Bkz. G. Çelgin, *Eski Yunan Edebiyatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990, s.87-102

Tepegöz, Penelope ile Banı Çiçek, Odysseus ile Bamsı Beyrek arasında da dikkat çekici benzerlikler saptanmıştır. Dede Korkut kitabı ilk defa 19. yüzyılın başlarında, Doğu araştırmacısı olan Heinrich Friedrich von Diez tarafından Almancaya çevrilmiştir¹¹. Kyklop Polyphemos ile Tepegöz ilk defa bu eserde eşleştirilir; yazarın bu karşılaştırma sonucunda ortaya attığı tez, Homeros'un Odysseus'unda yer alan bu canavar figürün ve ilintili öyküsünün Doğu'nun efsane külliyyatından alındığı yolundadır.¹² Bu sav bütünüyle desteklenemese de, alışverişin tersi yönde gerçekleştiği, yani Doğu'nun Batı'dan etkilenmiş olması da, en azından Türk araştırmacılara göre, pek olası değildi, çünkü "bir defa Şark, Yunan mitolojisini tanınamıştı, dolayısıyla Homer'in yazılarını tercüme edemezlerdi, çünkü mitolojisi cihetinden hiç anlaşılacakta. Bizzat Asya dilleri bunun için muhtaç oldukları ifadeden mahrumdurlar"¹³. Bu yaklaşım, Avrupalı araştırmacının düşüncesine, özellikle Tepegöz/Kyklop Polyphemos öyküsünün Doğu kökenli olduğu fikrine katılmakta, "Homer'in Asya seyahatinde Tepegöz efsanesini işitip Polyphemos'un esas hatlarını oradan aldığı"¹⁴ düşüncesini öne sürmektedir.

Mitler, insanlığın evrensel kökenlerine ilişkin bilgilerin yansıması oldukları gibi, belli bir coğrafyaya ait tarihsel bir dönemin içerisinde, durmaksızın değişen sosyo-ekonomik koşullarla koşut bir değişime uğrayan toplumsal bilinç ile dünya görüşünün de aynasıdır. Animist-şamanist eski Türk topluluklarının, tek tanrılı bir din olan İslam'ın inanç dizgesi ve zorlayıcı gücüyle karşılaşırken yaşadığı geçiş sürecinin izlerini, Deli Dumrul adlı kahramanın şahsında da irdelemek mümkündür.¹⁵ Şamanist ve anaerkil Türk toplumunun, hem mutlak bir maneviyatçılığın, soyutlaşmanın temsilcisi hem de ataerkil bir kültür geleneğine dayanan İslam dini ile karşılaşması, çoktanrılı bir mitolojiden tek tanrılı İslamiyet'e geçiş, özellikle erken dönemlerinde zorlama sentezlerin oluşum ortamı olmuş, kültür çatışmasının sıkıntısı kahramanların davranış motiflerinde ve destanın konusunda çok katmanlı yorumlara yol açmıştır. Öyküde geçen Azrail'in, çoktanrılı Türk'ün yeraltı tanrısı Erlik Han'a bunca benzemesi, olasılıkla ancak bu şekilde açıklanabilir.

Homeros'un İlyada'sı İ.Ö. 9. yüzyıl İonia'sında çok iyi bilinen bir konuyu, dört ya da beş yüzyıllık geçmişi olan ve yenilgiyle sonuçlanan Troia Savaşlarını konu alır. Aynı ozana ait olarak bilinen Odysseia'da ise Troia savaşının bitmesinden sonra ülkesi Yunanistan'a dönmeye çalışan Odysseus'un maceraları anlatılır. Dede Korkut öykülerinde ise 12 macera (boy) vardır. İçinde 13. yüzyılda Anadolu'ya yerleşen Oğuzların komşuları Rum, Ermeni ve Gürcü devlet ve beylikleriyle yaptıkları savaşlar; bazılarında kendi iç mücadeleleri; bazılarında da doğaüstü varlıklara karşı mücadeleleri anlatılır. Homeros destanları İskenderiye gramercileri tarafından 24 rapsodiye ayrılmıştır. Bu yirmi

¹¹ H. F. von Diez, *Denkwürdigkeiten von Asien*, Berlin und Halle, 1815, c.I, s. 416.

¹² H. F. von Diez, *Der neuentdeckte oughzische Cyklop*, Berlin und Halle, 1815, c. II., s. 399.

¹³ O. Ş. Gökyay, *Dede Korkut*, İstanbul, 1938, s.VII

¹⁴ O. Ş. Gökyay, a.g.e. s. VIII.

¹⁵ Bk. M. B. Saydam, *Deli Dumrul'un Bilinci*, İstanbul, 1997, s.9

dört ve onun yarısı olan on iki rakamı, klasik destanların çoğunda bir ölçü olarak kullanılmış; örneğin, Latin ozanı Vergilius'un Aeneas destanı da on iki kitaba ayrılmıştır. Olympos tanrıları 12 tanedir. 12 maceranın anlatıldığı Dede Korkut Kitabının yedinci öyküsünde geçen *yirmi dört sancak beyi tekür(ün) elinden zebun oldu*¹⁶ sözü, on iki ve yirmi dört rakamları arasındaki benzerliğin bir rastlantı olup olmadığı sorusunu akla getirmekte. Her iki destanın arasındaki rakamsal benzerlik boyutu günümüzde henüz ele alınmadıysa da, dikkat çekicidir.

Euripides'in Alkestis 'i ile Dede Korkut'un Deli Dumrul'u arasındaki en belirgin benzerlik, her ikisinde de "can yerine can verme" temasının işlenmesidir. Bütünüyle pagan bir motif olan "yerine can verme" yani "yerine geçme" nin kökeninde hemen hemen bütün dinlerde çok önemli yere sahip olan "kurban" uygulaması bulunur. Çünkü kurban, doğaüstünün lütfunu güvence altına almak ve onun öfke ve düşmanlığını en aza indirmek için, doğaüstüne sunulan özgün bir armağandır.¹⁷ Gerek Alkestis'te gerekse Dumrul'da, tanrılara/Tanrı'ya karşı işlenmiş bir suç temel izleği oluşturur. Farklı nitelikteki bu suçların karşılığı olarak doğaüstü güce kefaret ödemek zorundalar.

Euripides, Admetos'un genç yaşta ölme nedenini açıklamaz. Herkesin önceden bildiği bu neden, kralın düğün günü tanrıça Artemis'e kurban sunmayı unutmamasıdır. Tanrılar, insanları kendi varoluş biçimlerinin getirdiği sınırları ihlal etmedikçe, bir neden olmadan cezalandırmazlar. Artemis de bu nedenle kendisine karşı yapılmış en ufak bir saygısızlık ve ihmali cezasız bırakmaz. Bu nedenle zifaf gecesi Admetos'un odasını yılanlarla doldurur, fakat ikizi Apollon kralın konukseverliğinden hoşnut kaldığı için kız kardeşinin öfkesini bastırır. Apollon, Admetos'un ölüm anı gelip çattığı zaman da, yaşlı kader tanrıçaları Moiralardan bir başkası kendi isteği ile onun yerini alırsa, kralın ölümden kurtulma ayrıcalığını elde eder. Bunun üzerine Admetos "can yerine can verecek" kişi olarak önce anne ve babasına gider. Ancak, onlar oğulları için bu fedakarlığı yapmazlar. Euripides'de Admetos, karısı Alkestis'ten yerine ölmesini açıkça istemiş değildir. Tanrı Apollon, Admetos gibi iyi bir insan ve kral için, yaşamları onunkinin yanında değersiz kalan bir çok kişinin onun yerine ölmeye razı olduğunu söyler ve şöyle devam eder: "O da birer birer bütün dostlarına, yaşlı babasına ve kendisini dünyaya getiren annesine başvurduktan sonra, kendisi uğruna ölmeye ve gün ışığını bir daha görmemeye razı olan tek insan olarak ancak karısını buldu".¹⁸

Eski Türklerde de kaçınılmaz olarak kabul edilen ölüm, bazen onu dolaylı olarak betimleyen eğretilmelerle örneğin Dede Korkut'da Deli Dumrul'un genç yaşta ölme nedeni dolayısıyla betimlenir: Dumrul, obada bir güzel yiğidin canını aldığı için Azrail ile dövüşmek ister. "Dumrul dünyada kendisinden

¹⁶ S. Hizarcı, *Dede Korkut*, İstanbul, 1953, s. 116

¹⁷ G. Erginer, *Kurban: Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*, İstanbul, 1997, s. 21

¹⁸ Bkz. Euripides, Alkestis, (çev. A.H. Tanpınar), İstanbul, 1964, s.15-20

başka kuvvetli, yiğit birisinin bulunabileceğine inanmayan, kavga ederek şöhretinin etrafa yayılması için bir kuru dere üzerine köprü kurdurup geçenden otuz akçe, geçmeyenden döve döve kırk akçe alan henüz tam manasıyla İslam olmamış bir Oğuz kahramanıdır.”¹⁹ Azrail’e inatla direnip meydan okuyan Dumrul’un sözleri Tanrı’nın hoşuna gitmez. Bunun üzerine onun da canını alması için Tanrı Azrail’i görevlendirir. Deli Dumrul Azrail ile dövüşür ve yenilir. Ölümün Azrail’den değil Tanrı’dan geldiğini anlar. Kılıcını çekip şöyle der: “*Canımı alacaksan sen al*”. Bu sözlerden hoşlanan Tanrı, yine Azrail vasıtasıyla “*canı yerine can bulsun, onun canı azat olsun*”²⁰ der. “Can yerine can bulma” biçimindeki ölüm eğretilmesini Türk tarihinde Hümayun için ölen Babür ve Moğol Ögedey için ölen Tuluy örneklerinde de görürüz.²¹ Yerine can vermesini dilemek için önce babasına giden Deli Dumrul ondan yanıt alamayınca annesine gider ve destan geleneğine uygun olarak babasına söylediklerinin aynısını ona da tekrarlar. Onun yanıtı da babasının yanıtıyla aynıdır: “*Dünya şirin, can aziz, canıma kıyamam*”. Kızıl Kanatlı Azrail artık canını almaya gelmişken Deli Dumrul, karısı ve çocuklarını son kez görmeyi diler.

Her iki efsanede de bu noktada ortak olan özellikler şunlardır: Admetos tanrıları seven ve tanrılar tarafından sevilen bir ölümlüdür. Dumrul’da aynı şekilde Tanrı’yı seven ve onun tarafından sevilen biridir. Her ikisi de bencil değildir, onlar sadece inançlı kimselerdir ve tanrılar/Tanrı kendilerine “can yerine can bulma” olanağını tanımıştır. Ölüm günü geldiğinde hem Admetos hem Dumrul bir kez daha tanrıların/Tanrı’nın onlara hazırladığı kadere boyun eğerler. Ancak, Tanrı’nın bir kimseye bahsettiği kurtulma olanağı da, insanın geri çeviremeyeceği bir armağandır.

Ölüm meleği Alkestis’te Kara Kanatlı Thanatos, Deli Dumrul’da ise Al Kanatlı Azrail’dir. Benzer özelliklerden bir diğeri de her iki öyküde de yer alan, şaşırtıcı derecede bencil anne-baba motifidir. Euripides engin bir bilgelikle şöyle der: “*İhtiyarlar ölümü boş yere isterler, yaşlarının fazlalığından ve ömürlerinin uzunluğundan boş yere şikayet ederlermiş! Ölüm yaklaştı mı hiçbiri ölmek istemiyor ve ihtiyarlık artık onlar için bir yük olmuyor.*”²² Önünde büyük olasılıkla yaşanacak az bir zamanı kalmış birisi için, yaşlılık döneminin bencilliklerle dolu olması ruhsal açıdan açıklanabilir. Aynı durumda olup da, büyük fedakarlık ve ruh yüceliği gösteren yaşlılar ayrı tutulacak olursa, elinde kalan son nimetin, yani sadece hayatta olma durumunun tehdit edildiğini gören yaşlının, törpülenmiş, sağlıklı muhakemeden uzaklaşan duygularının itkisiyle bu biçimde davrandığı sonucuna varmak yanlış olmayacaktır. Admetos’un kendi yerine can verecek birini bulmakla sergilediği tavrında toplumsal değerlere aykırı bir bencillikten söz edilebilir. Kendisinin olduğu kadar anne-

¹⁹ M. Kaplan, “Dede Korkut Kitabında Kadın” *Türkiyat Mecmuası*, 1946-1951, c.9 s.99

²⁰ S. Hizarcı, a.g.e. s. 95

²¹ J-P, Roux., a.g.e. s. 203-204

²² Euripides.a.g.e. s.38, dize 670-674

babasının da yaşamaya düşkün olmaları normaldir. Belki de sevdiğinin kendi uğruna ölmesini kabul etmiş olmakla etik ölçütlere uygun davranmayan bizzat kendisidir. Ancak burada toplumsal yapıyı göz ardı etmemeliyiz. Euripides'in eserinde kadının fedakarlık nedeni, erkeğin *genos* (klan) içindeki yeri göz önüne alındığında açıklık kazanmaktadır. Erkek özellikle bütün *genos'un* merkezlendiği ve aile reisi olan bir kişiye tanrısal bir kişiliktir. Başkalarının yaşamı - bu karısı bile olsa- onun hizmetindeyse değerlidir. Herhangi bir fedakarlık, kralın sağlığı söz konusu oldukça geçerlidir. Bu efsanede de Alkestis *genos* yasalarına uyar.

Her iki efsanede de erkek kahramanlar iyilik, cömertlik ve karılarına olan derin sevgi gibi samimi duygularla donatılmıştır. Admetos, karısını seven bir erkekten beklendiği şekilde, karısının bu fedakarlıktan vazgeçmesini ister²³. Dumrul da karısına sadece durumu anlatmış, kendi yerine ölmesini asla istememiştir. Her iki öykünün de hareket noktasının fedakarlık motifi olduğu görülür. Ancak unutulmamalıdır ki, halk efsaneleri ruhsal yönden değerlendirmiyordu.

Ayrıldıkları noktaları ise şöyle özetleyebiliriz: Alkestis, kocasından bir daha evlenmemesini ister. Kendisini feda etmenin nedenini kocasına ihanet etmek istememesi olarak açıklar.²⁴ Alkestis'in küçük yaşlardaki çocuklarını öksüz bırakacağını bildiği halde ölümü kabul etmesi, sadece kocasına ihanet etmemek isteği ile açıklamak olası değildir. Bu, ancak kocasından çok çocuklarını düşünerek alınmış bir karardır. Eğer Alkestis ölmeyi kabul etmeseydi, kocasının ölümünden sonra ondan kalan miras ve çocuklarının vasiyeti kendisinden alınacaktı. Alkestis'in erkek kardeşi Akatos kız kardeşini güvence altına alabilirdi, ama çocukları için bu durum söz konusu olamazdı.

Euripides'in yaşadığı çağın Atina'sında, günümüzdekinden oldukça uzak bir demokrasi kavramı vardı. Bu demokratik yönetim modelinde kadınların oy hakkı yoktu, meclise giremezler, görev alamazlardı. Mülkiyet hakları olmayan kadınlar yasal olarak iş sahibi de olamazdı. Her kadın doğumundan ölümüne kadar en yakın erkek akrabasının ya da kocasının koruması altındaydı ve ancak onun aracılığıyla yasal haklarını kullanabilirdi. Kyrios denen bu "koruyucu", kadını gücüne göre bir drahoma vererek evlendirir. Boşanırsa kadın drahomasıyla birlikte koruyucusuna dönerdi. Vasiyet bırakmadan ölen bir babanın tek mirasçısı kızı olduğunda ise en yakın erkek akraba kızla evlenme hakkına sahipti. Bu akraba zaten evliyse karısından boşanıp miras sahibi kızla evlenirdi. Öyle anlaşılıyor ki Atina yasalarına göre, amca ile yeğen, üvey kız ve erkek kardeş arasında evlilik mümkündü. Bu durumun gerçekleşmediği zamanlarda, en yakın erkek akraba miras sahibi kızın koruyucusu olur ve onu uygun bir drahoma ile evlendirirdi.²⁵ Oysa Alkestis'in iki çocuğundan biri kızdır

²³ Bkz. Euripides. a.g.e. s. 19, dize, 275-277

²⁴ Bkz. Euripides. a.g.e. s. 14, dize, 177-181

²⁵ G. Thomson, . *Aiskhylos ve Atina*. İstanbul, 1990, s.233-237; The Oxford Classical Dictionary. Ed. N.G.L. Hammond- H.H. Scullard, Oxford, 1970, s. 1139

ve kız çocukları evlenirken ya da doğururken gerçek bir anne şefkatine ve ilgisine gereksinim duyarlar. Ayrıca, miras yasası uyarınca, babası ölen bir kızın erkek kardeşleri varsa mirastan onların aldığı yarısını alabilirdi. Onun idaresi için ise, bir koruyucuya gereksinim vardı. Admetos gibi bir kralın kızı söz konusu olduğunda bile, eğer annesi değil de babası ölmeyi kabul etmiş olsaydı, en yakın akrabası ile evlenmek zorunda kalacaktı. Bu doğrultuda Alkestis, kocasına “çocuklarımı gözet; birini sevebileceği bir kadınla birleştire, öbürüne asil bir koca ver”²⁶ der.

Dumrul ise karısından bir daha evlenmesini ister: “*gözün kimi tutarsa, gönlün kimi severse, sen ona var, iki oğlancığı öksüz koyma*” der.²⁷ Dede Korkut öykülerinin tamamında olduğu gibi, göçebe topluluğunda erkeğin kadını, kadının erkeği kuvvet ve cesaret bakımından denemesinin yaşamsal bir değeri olduğu düşünülürse, bunun nedenini kavramak hiç de zor olmayacaktır. Sürekli olarak hareket halinde bulunan ve bunun doğal sonucu olarak bütünüyle korumasız olan bu topluluklarda, düşman, erkeğin de kadının da yaşamını tehdit eder. Bu nedenle iki cinsin de kuvvetli ve cesur olması gereklidir.²⁸ Mutluluğu kocasının dışında birinde bulmayı düşünmeyen kadınları üstün kılan özelliklerin başında, gösterdikleri fedakarlık ve kahramanlıklar gelmektedir. Öyküde adı anılmayan Dumrul’un karısı da bunlardan biridir. Dumrul toplumda kazandığı saygınlığı, karısının yeniden evlenerek sürdürebilmesini istemektedir. Eski Türk toplumunda kadının devlet yönetiminde söz ve yargı sahibi olacak ölçüde geniş yetkilere sahip olduğu bilinmektedir.²⁹ Dede Korkut öykülerinde de kadının toplumsal haklarının korunduğu ve erkekle eşit bir düzeyde olduğu görülmektedir. Başka biriyle evlenmesini istemesinde Dumrul’un iki çocuğunun da erkek olmasının payı büyüktür.

Azrail, Dumrul’un karısının canına almaya gelir ama onun yakarışlarını kabul eden Tanrı, Azrail’e “*atasının anasının canını al, ol iki helale yüz kırk yıl ömür verdim*” der.³⁰

Euripides’te canı kurtulsun diye her şey denenir, sunaklar kurban kanlarıyla ıslatılır ama yine de Alkestis ölür. Karısını canından çok sevdiğini anlayan Admetos, onun ölümünden sonra katlanılması güç bir boşluğun tüm ağırlığını üzerinde hisseder. Acısı dayanılmaz hale gelen Admetos, karısının bir heykelini yaptıracak ve yatağına yatıracaktır³¹. İlerleyen dizelerde de acısına bir avuntu olarak yalvarır: “*Bana rüyalarımda görün, beni sevindirirsin; çünkü sevilenleri ne kadar kısa olursa olsun, gece bile olsa görmek tatlı şeydir.*”³² Gençliğinin en güzel çağında kendi isteğiyle ölüme giden Alkestis’in cenaze töreninin ardından Herakles Admetos’un sarayına konuk olarak gelir. Kral yasını

²⁶ Bkz. Euripides. a.g.e. s. 19-21, dize.280-326

²⁷ Bkz. S. Hizarcı.a.g.e. s.98

²⁸ M. Kaplan, a.g.m,*Türkiyat Mecmuası*, 1946-1951,c.9 s.101

²⁹ A.Binyazar, ,a.g.e. s. 56; M. Kaplan, a.g.m. *Türkiyat Mecmuası*, 1946-1951,c.9 s.107

³⁰ S. Hizarcı. a.g.e. s. 100

³¹ Bkz. Euripides.a.g.e. s.21,dize 346-350

³² Euripides.a.g.e. s.22,dize,354-356

ve üzüntüsünü gizleyerek konuğunu büyük bir cömertlikle ağırlar. Onun bu soylu davranışı karşılıksız kalmayacak, ölümün bilinmez karanlığını dağıtacak ve ödüllendirilecektir. Herakles, ölüm (Thanatos) ile boğuşarak Alkestis'i kurtarıp Admetos'a getirir.³³ Herakles bu davranışıyla Azrail ile boğuşmak isteyen Dumrul'u çağırıştırır. Euripides'in Alkestis'i tüyler ürperten Hades karanlığından dünyaya dönmüştür, ancak hiç konuşmamaktadır. Alkestis'in bu davranışının nedeni onun Hades dönüşü söyleyeceği her sözün, diriliş mucizesini sarsabileceği düşüncesidir. Çünkü, Yunanlı için ölümden sonra bir hayat yokken tektanrılı dinlerde ölümden sonra başka bir yaşama kavuşma düşüncesi vardır.

Euripides geri getirme temasını önceki örneklerden almıştır. Alkestis, Admetos ile birlikte yeraltı (khtonik) tanrılarında Theselyalı bir çifttir. Özellikle yeraltı tanrıçası Alkestis'in kültü, Dor göçleri öncesinde Pherai'dan Peloponnesos'a girer ve en ünlü kült merkezi Argolis kenti Epidauros'ta bulunur.³⁴ Alkestis'in Apollon'un onuruna kutlanan Karnea³⁵ bayramlarında bir yeraltı tanrıçası olarak anıldığını Euripides'in koroya söyleneceği dizelerinden anlarız: "*Musa'lara hizmet edenler senin ününü dağ kaplumbağasının kabuğu üstündeki yedi telde bir çok kere taganni edecekler. Isparta'da rebapsız (lyrasız) ilahilerde, mevsimlerin devri Karneios ayını getirdiği zaman bütün gece gökte duran ayın altında; tıpkı parlak ve mesut Atina'da olduğu gibi, senin maceran söylenecektir*"³⁶. Bu dizeler, Sparta ve Atina'daki Karnea bayramlarında Alkestis'in onuruna da kutlamalar yapılacağını bildirir. İlyada'da Alkestis ve Admetos'un çocuğu Eumelos ve onun atlarını yetiştiren kişi olarak da Apollon'un adı geçer³⁷. Apollon işlediği bir suç yüzünden Zeus tarafından bir ölümlünün yanında sürülerine çobanlık etmesi için görevlendirildiğinde tanrının hizmet edeceği ölümlü olarak Admetos'un adı geçer³⁸. Bu da zaman içerisinde Admetos'un tanrılıktan kahramanlık seviyesine indiğini gösterir.

Sonuç olarak burada ele alınan her iki efsaneden de evrende kutsal bir düzen olduğu anlaşılır. İnsanlar aşırı gurur ve küstahlık sonucu günah işleyince tanrılar/Tanrı tarafından cezalandırılırlar. Doğru yolu ise, ancak acı çekmekle öğrenebilirler. Ama, çektikleri acılar boşa gitmeyecektir; kutsal adalet ve düzen bunların karşılığını verecektir. Bunun için tanrısal düzene inanmak gerekir. Farklı çağlara ait olmasına karşın, iki öyküde de insan doğasının evrensel özellikleri anlatılmaktadır. Öykülerin uyandırdığı acıma duygusu yalnız kahramanların içinde buldukları durumlardan kaynaklanmamakta, aynı zamanda genç yaşta olmaları, fedakarlıkta bulunmanın çoğu kez kadın olması, yokluklarında belki de en büyük acıyı çekecek olan çocuklarının bulunması söz

³³ Euripides, a.g.e. s.62 dize1140: S.Y. Baydur. "*Euripides'in Alkestis'i-Dede Korkut'un Deli Dumrulu*" Türk Dili Dergisi, c.I, sayı.1-2 s.28

³⁴ A.B. Cook, *Zeus: A Study in Ancient Religion*. Cambridge, 1925, c. II, s. 240-241 ve dipnot 4

³⁵ L. R., Farnell, *The Cults of the Greek States*., Oxford, 1907, c. 4, s. 111-112.

³⁶ Euripides, *Alkestis*, (çev. A.H. Tanpınar), İstanbul, 1964, s.26-27., dize 445-452.

³⁷ Homeros, *Ilyada*, (çev. A. Erhat-A. Kadir), İstanbul, 1984, s.118, dize 766.

³⁸ P. Grimal, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, 1997, s. 82.

konusu acıma duygusunu pekiştirmektedir. Gerek Alkestis'te gerekse Dumrul'da, güncelliğini hiçbir zaman yitirmeyen "erken gelen ölüm" gibi bir insanlık sorunu büyük ustalıklarla dile getiriliyor. Efsane örgüsü içerisindeki fedakarlık konusunda ise, iki efsanede de kadın kahramanlar ölüm karşısında güçlü ve cesur görünür. Öte yandan varlığın sürekliliğinin bilinmesinde ana etken olan kadın karşısında alınan tavır, toplumun değer yargılarını yansıtıyor. İncelenen iki öykünün üstünlüğü, böyle bir durumun nesnel ölçülerle saptanmasından gelir. Bugün uygar dünyada, kadının almak istediği konum, hem Euripides'te hem de Dede Korkut'taki konumdan daha üstün değildir. İzleyici veya dinleyicilerin, bu kadınların özverileri karşısında duydukları heyecan ve acıma duygusu onlarda derin bir hayranlık uyandırır. Kadın, sergilediği alçakgönüllü tavır ve en azından kendi adına bir şey beklemeksizin uğruna kendini karşılıksız feda etme gibi büyük bir ruh yüceliğine sahiptir. Bunlardan anlaşılıyor ki, evrensel bir konu geçtiği toplum ya da çağa bağlı kalmaksızın güncelliğini yitirmemekte.

Kaynakça

- Baydur, Suat Yakup. "Euripides'in Alkestis'i-Dede Korkut'un Deli Dumrulu" Türk Dili Dergisi, c.I, sayı.1-2 s.27-28
- Binyazar, Adnan. *Dede Korkut*. İstanbul: Yapı Kredi yayınları,1996
- Cook, Arthur Bernard. *Zeus: A Study in Ancient Religion*, c. II, Cambridge: Cambridge University Press, 1925
- Çelgin, Güler.*Eski Yunan Edebiyatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990
- Erginer, Gürbüz. *Kurban: Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,1997
- Euripides. *Alkestis*. (çev.A.H.Tanpınar) İstanbul:Milli Eğitim Basımevi, 1964
- Farnell, Lewis Richard. *The Cults of the Greek States*, c. IV, Oxford: Clerandon Press, 1907
- Gökay, Orhan Şaik. *Dede Korkut*. İstanbul: Arkadaş Basımevi,1938
- Grimal, Pierre. *Mitoloji Sözlüğü: Yunan ve Roma*,(çev. S.Tamgüç), İstanbul: Sosyal Yayınları, 1997
- Hızarcı, Suat (Cevdet Kudret). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Varlık Yayınları, 1953
- Homeros. *İlyada*. (çev. A. Erhat- A. Kadir) İstanbul: Remzi Kitabevi,1984
- İnan, Abdülkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara:Türk Tarih Kurumu yayınları, 2000

- Kaplan, M. "Dede Korkut Kitabında Kadın" *Türkiyat Mecmuası*, 1946-1951,c.9 s.99-109
- Köprülü, Fuat. *Türk Edebiyatı Tarihi* İstanbul: Milli Matbaa,1926
- Mansel, Arif Müfit, *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1988
- Roux, Jean-Paul. *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* (çev. Prof. Dr. A. Kazancıgil), İstanbul:İşaret Yayınları,1998
- Saydam, M. Bilgin., *Deli Dumrul'un Bilinci*. İstanbul: Metis Yayınları, 1997
- Thomson, George . *Aiskhylos ve Atina* (çev. M. H. Doğan). İstanbul: Payel Yayınları, 1990
- Von Diez, Heinrich Fredrich, *Denkwürdigkeiten von Asien*, c.I. Berlin und Halle, 1815
- Von Diez, Henrich Frederich. *Der neuentdeckte oughzische Cyklop*, c. II. Berlin und Halle, 1815